

СТАНОВИЩЕ

на доц. д-р Христина Пелова Дейкова

по конкурса за заемане на академичната длъжност „професор“ по 2.1. Филология (Славянски езици – сравнителна граматика на славянските езици) във ФСФ на СУ „Св. Климент Охридски“, обявен в Държавен вестник, бр. 44 от 29.05.2018 г., с единствен кандидат доц. д-р Валентин Миланов Гешев

Доц. д-р Валентин Гешев работи като щатен преподавател в СУ „Св. Климент Охридски“ от 1990 г. – до 1999 г. като редовен асистент, а от 1999 г. до момента, т.е. вече 20 години, като доцент. Ако прибавим и годините от 1981 до 1990 г., когато той е хоноруван преподавател по практически английски език във ВИИ (днес УНСС, 1981-1985), СУ „Св. Климент Охридски“ и др. и води упражнения по сравнителна граматика на славянските езици в СУ (в периода 1985-1988 г. като редовен докторант в Катедрата по славянски езици) преподавателският му опит възлиза на 38 години. Близо 30 години от тях до момента той води курс Сравнителна граматика на славянските езици във ФСФ, които са повече от достатъчни, за да има право да кандидатства за заемане на академичната длъжност „професор“ по съответната научна специалност. Междувременно в периода 1999-2000 и 2005-2006 г. той е хоноруван преподавател по сравнителна граматика на славянските езици съответно във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, Център за обучение в София, и в ШУ „Епископ Константин Преславски“, Факултет по хуманитаристика. Във ФСФ на СУ от 1997 и 1998 г. той води и курсове Славянска диалектология, Произход на славяните и на езика им, Теоретична граматика на украинския език, Историческа граматика на украинския език, както и семинарни занятия по практически полски език.

Цялата научна библиография на доц. д-р В. Гешев наброява 77 позиции, в т.ч. 21 рецензии и 1 хроника в съавторство, като за конкурса той представя 38 заглавия, в т.ч. 1 издаден хабилитационен труд (584 стр.), 1 очерк в учебник в съавторство и 3 рецензии. Може само да се съжالياва, че внушителният му по обем дисертационен труд (1991 г.), в който за пръв път се сравняват в диахрония българската и полската предложна система, както и първият му хабилитационен труд „Славистичен поглед върху историята на българския език“ (1997 г.), в който се разглежда взаимодействието между езиковата структура на българския език и постоянно развиващата се книжовна традиция, са останали непубликувани. Това, което обединява по-ранните научни трудове на доц. Гешев с представените за конкурса публикации, е обсъждането на традиционни за славистиката и българистиката, и в частност за историята на българския език, научни проблеми, които предполагат сериозна славистична, българистична, балканистична и общоезиковедска подготовка, справяне с огромна по обем научна литература по обсъжданите въпроси, както и анализиране на големи корпуси от писмени паметници и на достатъчен по количество емпиричен материал. Във всички случаи авторът подхожда по оригинален свой начин, като

представя свое нетрадиционно виждане по обсъжданите въпроси. Това свое нетрадиционно виждане той отстоява последователно в различни публикации.

Представените за конкурса научни трудове на доц. д-р Валентин Гешев впечатляват с широтата на тематичния си обхват. Между тях преобладават диахронно ориентирани публикации, свързани с езика и обществото на праславяните във връзка с техния произход и прародина, с историята на българската падежна система и на значението на падежа, с историята на българския книжовен език, както и с взаимодействието на българския език със съседни езици през средновековието (или за типове славянски език в средновековна Молдова, което е неразработвана тема от филолозите). Сред трудовете му откриваме и рядко срещано по избора на езиците българско-полско-гръцко съпоставително изследване на взаимодействието на глаголният вид и глаголното време като цяло и конкретно при изразяване на хипотетична модалност. Тук е може би мястото да отбележа, че едно от големите достойнства на трудовете на доц. В. Гешев, поне това, което аз оценявам изключително високо, е това, че той изследва българския език и диахронно, и синхронно едновременно в славянски и в балкански контекст. Така той подхожда не само в споменатото съпоставително изследване, за да разкрие славянските и балканските черти в българския език, но и при изучаването на историята на българската падежна система, както и при проучването на книжовноезиковите стилове и влияния върху българския език от XVIII и XIX в. От диахронното изследване на синтаксиса на простото изречение и в частност на значенията и функциите на формалните падежи съвсем успешно доц. Гешев се насочва към езиковата типология и по-специално към механизмите за синтагматично свързване и към причините за езиковия развой. Тук авторът отново показва широките си езикови компетентности (познаването на редица славянски, балкански и западноевропейски езици) и езиковедската си ерудиция (познаване не само на автори като Г. Климов, но и такива от по-ново време като К. Леман и М. Хаспелмат). И отново излиза със свое оригинално виждане, като въвежда понятието *съгласувателни индоевропейски езици в Европа*, а по-късно и понятието *синтагматична типология*. По отношение на съвременния български език прави наблюдението, че изчезването на формалните падежи при имената не пречи на езика да запази свободния си комуникативно натоварен словоред и стига до извода, че в съвременния български при синтактично двусмислен словоред единствено съгласуването между подлога и сказуемото може в много случаи да различи еднозначно подлога от прякото допълнение. Последните две глави от хабилитационния труд на доц. Гешев също показват, че от диахронния поглед върху езиковия развой много по-успешно може да се премине към анализ на синхронното състояние на езика, отколкото обратното, по мое мнение. Той е не само задълбочен и оригинален изследовател на историята на българския език, но и учен с изострен езиков усет, много внимателен наблюдател и анализатор на динамичната съвременна езикова ситуация. Не можем да не се съгласим с неговото точно наблюдение за релексикализацията и окцидентализацията на речника днес, както и с упадъка на различни езикови равнища на публичната реч.

Специално бих искала да отбележа оригиналният подход и нетрадиционното виждане на доц. Гешев по въпроса за праславянския език, праславянското общество и праславянската прародина и по въпроса за развоя на българската падежна система и балканизацията на българското именно склонение. Това, което обединява така разработените теми, е прилаганият от доц. Гешев социолингвистичен подход в историческа перспектива. Очевидно е, че взаимоотношенията език – общество в исторически план са една от неговите области на научен интерес. А това е съвременен, т.е. модерен подход към тези традиционни и бих казала класически теми в славистиката и българистиката. Той не просто „изразява доверие“ (по неговите собствени думи) към относително по-нови теории от втората половина на XX в., според които праславянският език се разпространява в Средна, Югоизточна и Източна Европа, защото започва да функционира като лингва франка в управляваното от авари и прабългари варварско общество (според О. Прицак, П. Долуханов, Фл. Курта), както и към съвременното виждане, че праславянският език преди V в. не се е различавал от балтийските езици, но следвайки тези теории прави една по-подробна и съвсем логично построена интерпретация на темата за възникването и развоя на праславянския език, като допуска териториите около Долния Дунав да са били мястото на праславянската прародина (разбира се, с трезвото съзнание за хипотетичността на подобни тези). Неговата подробно изложена интерпретация, подкрепена с множество неезикови и езикови факти, отговаря на някои въпроси, които лично аз съм си задавала при запознаването с тези теории, доколкото в тях има неизяснени подробности. Така и моят първоначален скептицизъм по отношение на тези теории определено се стопи. Новаторски е подходът на доц. Гешев при изследване на развоя на българската падежна система. Изводите, до които достига, са обосновани от анализа на конкретните паметници, а именно, че среднобългарският език от XIV в. не е безпадежен и има общославянски характер, а ранноновобългарската падежна система от XVII век е подобна на тези в останалите балкански езици – гръцки (след X в.), румънски и албански, което оправдава въвеждането на понятието *падежна система от новобалкански тип*. Началото на балканизацията на българските падежни употреби авторът поставя през XV в. Като изхожда от известните исторически факти и отчита някои социолингвистични фактори, като: обществената динамика (социална и демографска), необходимостта от устна лингва франка, езиковата консолидация, миграциите от Мала Азия (вкл. на гръцкоезично население), той прави опит да възстанови възможната езикова или по-точно контактна ситуация, в която започва процесът на балканизация. Аргументите му са логични и обосновани в светлината на съвременните теории за езиковите контакти. Тук ще вметна, че възстановяване на контактна ситуация чрез т.нар. хелиографски принцип предлага и Р. Мейлхамър (2013) при изясняване на параметрите на дефинираната от него контактна етимология, като той смята, че освен традиционната лексикална етимология би трябвало да се обособи и структурна етимология, в рамките на която да се изяснява произходът на определени структурни езикови черти.

Хабилитационният труд на доц. В. Гешев „Следистория на българския език: български език на Балканите, спомени за българско минало, противоречиво и динамично

настояще“ (ФСФ и УИ „Св. Климент Охридски“, 2018, 584 стр.) само затвърждава впечатлението ми за голямата обща и езиковедска ерудиция на автора, който може по аргументиран и убедителен начин да коментира широко обсъждани в научните среди, а и сред широката общественост въпроси, свързани с взаимоотношението между език, народностно съзнание и историческа памет по българските земи на Балканите, но също и проблеми, свързани със съвременната динамична езикова ситуация в България. Това е една съвременна написана книга с може би малко дълго, но находчиво измислено заглавие. Състои се от 12 глави, всяка от които е детайлно структурирана според обсъжданите проблеми и тези. В нея се анализират резултатите от теренни проучвания и писмени източници, събрани по време на работата по проекта „Културно-историческо и езиково наследство на „съседна“ България“ (2008–2013 г., с ръководител доц. д-р В. Гешев), в рамките на който е проучвано интердисциплинарно съвременното културно и езиково състояние на български общности на Балканите (в книгата се разглеждат по-специално българските общности в Албания и Косово). Включени са и свързани с темата резултати от кабинетни изследвания на югозападнобългарски текстове от 50-те и 60-те години на XIX в., които показват, че на всички езикови равнища, но най-вече на лексикално и правописно те са част от общобългарския книжовноезиков процес, а не са предистория на създадената през 1945 г. книжовна норма в Република Македония. А анализът на ритъма на поезията на Р. Жинзифов доказва съществуването през XIX в. на общобългарски културен идиом на тогавашната интелигенция, включително от географската област Македония. В рамките на книгата са представени и две съвременни краеведски книги от Югоизточна Албания – на Сотир Дамко за Бобошица и на Лазо Нестори за Върбник. Последните две глави представят наблюденията на автора върху употребата на българския език в рамките на съвременна България, съвременното състояние на езика и застрашената според него културно-езикова приемственост вътре в границите на днешна България.

Ще се спра само на някои моменти, които лично на мен ми направиха впечатление или ме заинтригуваха професионално. Към коментара на явления като антибългаризъм, смяна на книжовния език, смяна на народностното съзнание, смяна на името на езика и пренаписване на местната история авторът подхожда по свой оригинален начин, в задочна дискусия с чужди (западни) автори като В. Фридман и др., повлияни от т.нар. македонизъм, които използват кабинетно изковани термини като *балканославянски* вм. български. Ангажирано, но без излишен патос, а с редица аргументи доц. Гешев оборва мнението, че преди XIX в. на Балканите никой не е знаел какъв е по народност и че народностното съзнание тук е създадено от националните пропаганди по-късно.

С особен интерес прочетох главата за *алократичния речев етикет* на българоезичните общности в Албания, който авторът съвсем правилно обяснява с комуникативна и географска периферност. Не смятам обаче, че трябва да изключваме и лингвогеографската периферност по отношение на българската езикова територия, доколкото изрази като *Со здравйе!* и *Сполай ти!* са били характерни преди около два века за българския език. Това, че *Сполай ти!* е широко засвидетелствано от средата на XIX в., което се потвърждава от данните във Възрожденския архив на ИБЕ, означава, че то е

навлязло в езика и се е наложило преди това. А наблюдението ми върху езика на архива на дружеството „Кай нас“, представен в следващата глава, е, че по отношение на лексикалните (балкански) заемки в него той показва забележително единство с останалата българска диалектна територия. И все пак дори да е относително архаичен този израз е остарял по отношение на съвременния български речев етикет. Впрочем, в „Българския етимологичен речник“ (7: 395) този поздрав се извежда от средногръцки израз *είς πολλά ἔτη*, а формата в речника на А. Милев, Б. Николов и Й. Братков „eis pollá étē“ не е старогръцка транскрипция, а най-вероятно латинска транслитерация на гръцкия първообраз. Интересно би било освен това да се проследи речевиет етикет на българоезичното население например в Румъния или в Украйна.

Глава IV ни запознава със с. Бобошица, близо до Корча в Югоизточна Албания, и по-специално с двамата основни носители на български език там. Оставам настрана любопитния разказ за гордостта на бобошени от тяхната автохтонност, от произхода им, свързан със Средновековната българска държава и под. За мен тук са особено любопитни наблюденията на автора върху съвременното състояние на местния диалект с оглед на неговата еволюция в сравнение с документираното от А. Мазон и с оглед на койнеизацията му. Изводите, които авторът прави, са особено ценни за българската диалектология, в която не винаги се отчитат подобни развойни процеси. Изключително ценен принос са публикуваните в глава IV-А архивни материали и особено ръкописният архив на дружество „Кай нас“, за транскрибирането на който от албанска латиница авторът е положил огромни усилия, включително и по изготвянето на обяснителните бележки. Тези материали, както и авторът сам отбелязва, трябва да бъдат допълнително и подробно проучени. Вече споменах за забелязаното от мен единство с останалите български диалекти по отношение на лексикалните (балкански) заемки. Струва ми се обаче, че в бъдеще трябва да се обърне по-специално внимание на случаите на албанско-българска интерференция (най-вече на фонетично, но и на лексикално равнище), които на пръв поглед забелязах (като например проходно *dh* в думи като *даскал* и под. или пък на прекомерната употреба на дифтонгоидното *йе = је* в различни позиции).

Не по-малко любопитна е и глава V, посветена на Югозападно Косово и прилежащия район на Албания, където българоезичното население е с плуралистична национална ориентация. Тук отново съвсем аргументирано, като се обръща към съзнателно или несъзнателно позабравени възгледи от началото на XX в. на А. Хаберланд и А. Селищев, доц. Гешев изяснява причините за съвременна проява на българско съзнание в Гора и Жупа, като по този начин задочно отговаря на сръбски учени като Р. Младенович, които са изненадани от този факт.

Вече споменах за интересните и точни наблюдения, които доц. Гешев прави в глава X по отношение на езиковата ситуация в съвременна България. Тъй като и аз неведнъж съм имала възможност да изказвам мнението си по този въпрос, а то изцяло съвпада с неговото, ще си позволя да приведа само три цитата, които изразяват това наше общо мнение: 1) „Виждаме, че релексикализацията, която би могла да обогати езика, да разшири синонимните редове в него, в съвременния български език често води до заличаването на

синонимни редове и в крайна сметка до обедняване на езика“ (стр. 453). 2) Оказва се, че важна причина за обедняването на съвременния български език е **липсата на езикова и обща култура у голяма част от съвременната българска интелигенция**, особено у оная нейна част, която задава облика на днешната българска публична реч...“ (стр. 455). 3)

Чуждото влияние само по себе си за нищо не ни е виновно – виновен е начинът, по който самите ние се влияем, начинът, по който възприемаме новото, недостатъчното ни старание и недостатъчната ни култура, когато взаимодействаме със световната култура“ (стр. 456). Струва си да се замислим и върху предлагания от доц. Гешев модел на културна дублетност както в езиковото поведение като цяло, така и във филологическата терминология (обсъждана в последната XI глава на труда), с умерена употреба на окцидентализми и с предимство за употребата на техните традиционни или нови западни съответствия. Може би ако имаше повече авторитетни учени в съответните научни области, които да следват този модел, той би могъл да бъде прилаган по-често.

Накрая би трябвало да се изтъкне също, че доц. В. Гешев е посочил 51 установени цитирания на свои трудове. Освен това той е бил научен ръководител на петима докторанти, защитили успешно дисертационните си трудове, както и на петима дипломанти, защитили успешно магистърските си тези в Катедрата по славянско езикознание. В периода 2005–2013 г. той е ръководител на 5 проекта по НИД в СУ и на споменатия по-горе проект, финансиран от ФНИ. В периода 2007–2015 г. е ръководител на Катедрата по славянско езикознание.

Въз основа на всичко изложено дотук смятам, че доц. д-р Валентин Миланов Гешев напълно заслужено трябва да бъде избран за „професор“ по 2.1. Филология (Славянски езици – сравнителна граматика на славянските езици) във ФСФ на СУ „Св. Климент Охридски“, за което като член на журито убедено ще гласувам.

05.11.2018 г.

Доц. д-р Хр. Дейкова